

1. ÚVOD

Je to deset let od chvíle, kdy laborant a terénní technik Ústavu archeologie a muzeologie Masarykovy univerzity Pavel Čáp poprvé upozornil na nenápadnou vyvýšeninu v prostoru severovýchodního předhradí Pohanska u Břeclavi. Jak se později ukázalo, šlo o terénní relikv stavební destrukce dosud neznámého velkomoravského kostela. Od tohoto okamžiku se datuje nová etapa výzkumu (*Macháček 2011, 25*), která se stala důležitým mezníkem v bádání o zdejší velkomoravské aglomeraci. Přinesla kvalitativně nové poznatky, které mohou v kontextu systematicky a dlouhodobě zkoumané lokality posunout naše poznávání vývoje raně středověké společnosti na podstatně vyšší úroveň.

Nové práce na severovýchodním předhradí lze rozdělit do tří hlavních úseků – (1) výzkum velkomoravské rotundy, (2) kostelního hřbitova a (3) související obytné, resp. výrobní komponenty celého sídelního areálu. Největší pozornost byla doposud věnována kostelu, který po čtvrtstoletí, které uplynulo od posledního podobného nálezu, rozšířil unikátní a historicky cenný soubor nejstarší církevní a zároveň zděné kamenné architektury z území České republiky. Tento objev byl již dostatečně prezentován v řadě odborných studií (*Čáp et al. 2010; Macháček 2011; Macháček et al. 2014*). Seznámit se s ním mohla i široká veřejnost na mezinárodní výstavě organizované k 1150. výročí příchodu byzantské misie na Velkou Moravu (*Kouřil 2014, 479; Macháček 2014*). Výzkum sídliště, které s kostelem souviselo, nebyl dosud uzavřen, a v této monografii je proto zmiňován jen okrajově. Hlavní pozornost zde věnujeme pohřebišti, jehož terénní odkryv byl dokončen v roce 2012. Nekropole spadá do kategorie kostelních hřbitovů, jak ji definoval Bořivoj Dostál (*Dostál 1966, 15–17*), a patří tak mezi nejcennější funerální památky z období Velké Moravy. Její publikaci se uzavírá druhá etapa nejnovějšího archeologického bádání na severovýchodním předhradí Pohanska.

Okolo rotundy i v jejím interiéru bylo postupně během pěti sezón odkryto 152 hrobů se 154 archeologicky identifikovanými jedinci (2008: 15 hrobů, 2009: 21

hrobů, 2010: 34 hrobů, 2011: 66 hrobů, 2012: 16 hrobů; antropologická analýza uvádí 155 jedinců – podle archeologického pozorování však byl skelet z jednoho individua rozdělen do dvou hrobů: H 164 a H 174). Hroby byly poměrně dobře zachovány díky příznivým geologickým a pedologickým podmínkám i díky tomu, že Pohansko zůstalo po zániku raně středověkého centra víceméně neosídleno. Prostor předhradí nebyl nikdy ani obděláván. Z archeologického hlediska je důležitá také skutečnost, že hroby i přes kulminující christianizaci obsahují rozmanité nálezy, jejichž spektrum sahá od honosných šperků ze stříbra či pozlaceného bronzu, přes jezdeckou výstroj a zbraně, až po milodary v podobě keramických nádob. Moderně vedený terénní výzkum, jehož součástí byla i detailní digitální dokumentace či odběr environmentálních vzorků, přinesl velké množství vědeckých informací, které se postupně zpracovávají. Tato monografie se zaměřuje speciálně na problémy archeologické povahy. Paralelně probíhající výzkum týmu antropologů pod vedením Vladimíra Sládka naopak řeší otázky z oblasti bioarcheologie a paleodemografie (*Sládek – Macháček 2017b*). Na výzkumu se podílejí i další odborníci z řady vědních disciplín – historici, geofyzici, materiáloví inženýři, geodeti, osteologové, geologové a chemici, parazitologové, paleobotanici a mnozí další. Jejich poznatky jsme do našeho bádání integrovali zatím jen v omezené míře, protože ne všechny specializované analýzy mohly být dokončeny. K úplnému propojení dílčích výsledků dosavadního výzkumu dojde až v další etapě našeho bádání.

Za hlavní cíl předložené práce považujeme zveřejnění kompletní archeologické terénní dokumentace, která se stala spolu s popisem nálezů náplní obsáhlého katalogu. Ten tvoří jádro celé monografie. Kromě něj však čtenář v knize nalezne i část analytickou a syntetickou. Detailně se rozebírá především pohřební rítus, jednotlivé kategorie artefaktů i vertikální a horizontální prostorové vztahy na pohřebišti. Na provedené analýzy navazuje finální syntéza poznatků, která má

zodpovědět otázky formulované na podkladě našich dosavadních znalostí o druhém kostelu, severovýchodním předhradí, celém Pohansku i Velké Moravě jako takové (*Macháček 2010, 2015b; Macháček et al. 2014; Třeštík 1999a, 1999b*):

V jaké době se pohřbívalo v okolí rotundy na severovýchodním předhradí Pohanska a jak přesně lze, z hlediska relativní i absolutní chronologie, tento interval definovat?

Jaký společenský status získala komunita, která u rotundy pohřbívala?

Jsme schopni identifikovat vnitřní sociální strukturu této komunity?

Jakou roli hrálo severovýchodní předhradí s kostelem a pohřebištěm v rámci celé velkomoravské aglomerace na Pohansku? K jakému účelu byla rotunda určena?

Můžeme spojit archeologické struktury objevené na severovýchodním předhradí Pohanska s konkrétními společenskými procesy, které probíhaly uvnitř raně středověké Evropy – např. s utvářením nejstarších šlechtických rodů?

Odpovědi na uvedené otázky, které kniha přináší, chápeme jako součást interpretačního modelu – jednoho ze stavebních kamenů potřebných při budování nové teorie o raně středověké společnosti Velké Moravy (*Neustupný 2007*). Model však nelze zaměňovat s historickou realitou, jejíž úplné poznání nám nikdy nebude plně dostupné (*Macháček 2015b, 467*). Není absolutní a navždy danou „pravdou“. Jeho platnost je podmíněna stavem bádání a má bezesporu i své alternativy. Snažíme se pouze prokázat, že model, který v knize prezentujeme a jehož hrubé obrysy již byly načrtnuty dříve (*Macháček 2014, 145–146*), souhlasí s našimi daty a prozatím není důvodu ho odmítnout. Bude platit tak dlouho, dokud ho nefalzikují nová data, příp. dokud nebude nahrazen modelem vhodnějším.

Tato kniha ani výsledky v ní prezentované by nemohly vzniknout bez součinnosti a spolupráce velkého počtu zainteresovaných kolegů nejen z Masarykovy univerzity, ale i z dalších institucí u nás i v zahraničí. Archeologický výzkum přímo na lokalitě prováděli pracovníci a studenti Ústavu archeologie a muzeologie FF MU v rámci výuky terénní exkavace, s podporou výzkumného projektu Grantové agentury ČR reg. č. P405/12/0111 a Specifického výzkumu Masarykovy univerzity (MUNI/A/0859/2015). Z našich spolupracovníků je nutno na prvním místě jmenovat objevitele rotundy Pavla Čápa, který se zásadním způsobem podílel na vlastním terénním odkryvu kostela i pohřebiště a koordinoval laboratorní zpracování nálezů. Velkou

zásluhu na úspěšném dokončení celého díla mají také studenti archeologie Masarykovy univerzity, z nichž někteří spojili s výzkumem na Pohansku celá svá bakalářská, magisterská i doktorandská studia. Z těch nejaktivnějších jmenujme Margitu Filipovou, Jiřího Grünseisena, Annu Koudelkovou, Barboru Machovou, Vojtěcha Noska, Marii Salvetovou, Tomáše Tencera, Michala Vágnera a Jana Zemana.

Na výzkumu se kromě českých studentů a badatelů podílely i týmy a jednotlivci ze zahraničí. Zmínit je nutné především skupinu z University of Florida (USA) pod vedením prof. Florina Curty a Czech American Archaeological Field School pod vedením Dr. Michaela Dietze a Dr. Johna StaECKa z College of DuPage, Glen Ellyn (USA). Výzkum byl koncipován jako široce interdisciplinární. Jak terénní části, tak poexkavačního zpracování odebraných vzorků se účastnili specialisté z různých archeologických, přírodovědných a technických disciplín: Helena Březinová, Nela Doláková, Patrik Flammer, Miroslava Gregerová, Jiří Hruška, Sylva Kaupová, Roman Křivánek, Matthias Kucera a Peter Milo, Wolfgang Neubauer, Jan Petřík, Luboš Prokeš, Antonín Přichystal, Antonín Zeman, Jindřich Štelcl, který je zároveň i spoluautorem kapitoly o skleněných korálcích nalezených na pohřebišti. Mimořádně významnou roli sehrál i tým antropologů pod vedením Vladimíra Sládka, zejména pak Eliška Makajevová, Martin Hora a Margit Berner.

Značnou zásluhu na vzniku knihy mají také autoři fotografických a kresebných příloh Soňa Plchová, Josef Špaček a Šárka Trávníčková. Neméně důležitý je i přínos Dana Šlosara, autora počítačové sazby, a Jarmily Vojtové, jazykové korektorky. Poděkování patří Ediční radě Filozofické fakulty MU, která zařadila naši knihu do Spisů Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Neocenitelná je i pomoc, které se nám dostalo ze strany našich vážených kolegů z Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, kteří s námi trávili v družném duchu a intelektuální atmosféře letní měsíce na Pohansku, kde sami přiložili ruku ke společnému dílu, jehož výsledkem je tato kniha. Ze srdce tak děkujeme Robertu Antonínovi, Tomáši Dvořákovi, Liboru Janovi, Liboru Vykoupilovi, Martinu Wihodovi.

Knihu věnujeme naší *alma mater*, která nám poskytla nejen solidní vzdělání, ale i organizační a intelektuální zázemí, bez něhož by tato práce nikdy nevznikla.

V Brně dne 15. 6. 2016

Autoři